

Бібліотека „Учительського Слова“ ч. 1.

М. ГАЛУЩИНСЬКИЙ.

НАЦІОНАЛЬНЕ
ВИХОВАННЯ
(СТАТІ І ЗАМІТКИ)

Ціна 4 М.

ЛЬВІВ 1920.

Національне виховання.

(Загальні уваги).

Від довшого часу говориться і пишеться у всіх народів дуже багато про національне виховання. Головною метою заходів і змагань у тім напрямі є, щоби нарід заховав як найсильніше і найпевніше свою національну окремішність. Важною річю являється при тім розвинути всесторонно всі позитивні сторони національного характеру, а добре поведена національна індивідуальність має вложити все, що є в ній найгарнішого, у загальнo людську культуру. В першій і головній мірі одначе розходиться, щоби свій національний тип виходив усюди в повній, гармонійно завершеній чистоті.

Легко це сказати. Та коли прийдеться здійснити цю думку, стрічаємо на кожному кроці великі перешкоди. Відноситься це головно до тих народів, які мусять зводити боротьбу о своє признание і признання їм права самоозначення. Ще трудніше представляється справа, коли той нарід має поза собою вікову історію неволі з повною затратою свідомости власного політичного незалежного існування. В такім положенні знаходиться як раз український нарід.

Один з польських суспільних педагогів у своїй книжці п. н. „Начерк національного виховання“ говорить, що „політична залежність є небезпечною школою для народнього характеру і як триває довгий час, може викарбувати на ньому дуже глибокі сліди“*). Велика правда криється в тих словах. І хіба ніхто інший, як український нарід відчуває дуже добре правду тих слів. Саме оставання в такому положенню присудило наш нарід до того, що він не мав довгі віки можности кермувати й управляти своєю долею. Про його потреби, його власну управу, його становище в світі, його заграничну політику думали все інші — чужі, а народ затрачував згодом знання правління собою. Крім лихих наслідків моральної вартости, витратив наш народ завдяки політичній залежності ріжні верстви й суспільні стани в користь того народу, в котрего залежність він попав. Легко то сказати, що остаточно можнаби перетерпіти втрату кільканайцяти магнатських родів, що стали ренегатами для більшої наживи. Отруйний вплив одначе таких поганих примірів ділає на менше освідомлені верстви, що навіть для незначної, всеж таки „панської“ ласки готові кожної хвилини покинути свій народ.

Оборона перед впливами такого рода в нинішних часах незвичайно трудна. Культурні течії перехрещуються безнастанно. Про відокремлення себе хінським муром годі думати. Всі мусимо користуватися здобутками культурніщих народів. Деякі з них мусимо признавати навіть своїми учителями. А проте не сміємо затрачувати власних національних рисів. Навпаки, їх треба ублагороднювати, чужі здобутки і чужу науку перероблювати

---

*) Borowski: Ogólne zarysy wychowania narodowego, Warszawa, 1919 стор. 62.

відповідно до власного характеру, власного географічного положення, власної історичної долі, чисельного і процентового відношення поодиноких станів і верств, власної психіки. І тут має національне виховання стати для народньої індивідуальності охоронним щитом, який не дозволить затратити своїх особних рисів. Національне виховання має хоронити нас перед всякими некорисними чужими впливами, воно має витворити із всіх членів нації свідомих свого завдання людей, які за кожодчасну судьбу народу відповідають, які ту судьбу кують, які мають найкоротшою дорогою, в найкоротшому часі, способами, що стоять в дану хвилю до розпорядимости, дорівнати хоч тим народам, з якими живуть в найближчому сусідстві.

Щоби це досягнути, потреба поперед усього мати власну державу. А тимчасом найблища судьба українського народу ще не вирішена. Недостає наразі держави; так потреба що найменше повного, незапереченого впливу на цілу інституцію школи. Її цілий заряд, організація повинні бути залежні у всім від того народу, для якого школа призначена. До сего потреба також иншої школи, чим тої, що є тепер. Школи, яка малаби вплив на саме життя, яка би узгляднила потреби народу і всіх його верств. До цього потреба й відповідно вихованого учительства.

А коли того всего наразі нема, коли нема ні власної держави, ні найменшого впливу на школу, коли над нами зависла гроза всяких „автономій“, то що, коли польські часописи закликають український народ до невідомої йому льюальности, то чиж залишити нам думку про національне виховання, як справу, яка ще недозріла у нас до введення в життя? Рішучо ні! Життя не жде. Покоління за поколінням виходить в життя. Зanedбаня

кожної хвилини у вихованню приносить необчислиму втрату. Всіми силами тому мусимо змагати до того, щоби навіть серед найгірших і найнедогідніших обставин повести справою виховання так, щоби з неї витягнути можливо як найбільшу користь. Коли не можна перевести максимальної програми, так треба старатися, щоби мінімальна програма була переведена. А нею є: Всіми силами змагати до того, щоби з кожного члена нашого народу створити дорогою школи громадянина - Українця, громадянку - Українку.

До досягнення цього належить поперед усього раз ясно стати при тому, що школа має не тільки учити, але й виховувати, а на низшій ступені має виховання зайняти важніше місце як навчання. Всі предмети науки мають служити тій цілі. Рідна мова, історія власного народу, географія і природні скарби вітчизни, рідне письменство й штука подадуть велику кількість виховуючого матеріалу, що використані в умілий і відповідний спосіб стануть основою національного виховання. Коли на тій основі, як на яким тлі переведено засаду, що діти й шкільна молодь взагалі мають жити життям власного громадянства, життям свого народу, так поставлена в горі мінімальна програма національного виховання буде здійснена.

Дім має піддержувати отсі змагання школи. Тому мусимо домагатися рішучо від цілого нашого громадянства, від його верхів, від учителів, від батьків і матерей, від усіх громадян що займають яке будь становище в нашій суспільности — увійти докладно й основно в минуле й пережите нашого народу. Звідтам витягнути усе те, що викличе довіря у власні сили й у власну вартість.

Підходячи до виховання молодого покоління належить вдуматися добре у той матеріал, яким виховуємо. А після вдумання виводити доперва перед очі дітей і молодіжи ті риси, що послугуючися ними, маємо створити з наших наймолодших і молодих — будучих громадян української держави. З того виходить, що українська державність це найвищий імператив у національному вихованню. Тому у минулім і недавно пережитім України шукати всіх представників української державности. Будь вони працею, будь чином, будь терпінням заслужили собі на те, так належить це видвигнути і як світлий приклад до наслідування подавати молодому поколінню. Тоді і Володимир Великий, і Богдан Хмельницький, і Марко Каганець будуть тими світлими постатями, у які маємо воплотити ідею української державности. А чиж згадувати тут про останній зрив українського народу, якого овечем була своя власна, незалежна Українська Республіка. Цей зрив — це неоцінена, незбагнута крива, з якої мусимо пригорщами черпати і ні одної рисочки не пропустити при користуванні матеріалом у вихованню молодого покоління.

Після сповнення тої передумови, переходячи виключно до шкільного виховання, належить справу індивідуального виховання звести до повної гармонії із суспільним, громадянським вихованням, а саме всі найгарніщі індивідуальні чесноти й прикмети людини поставити на услуги громадянства й народу. Так оминемо всі лихі наслідки виключно індивідуального виховання, викорінімо самолюбство (егоїзм), а якінебудь натяки на власну житеву користь або використання кождочасного складу обставин з поглядом на власне поведження (утилітаризм і опортунізм) не будуть мати приступу до школи й виховання. Бог найвищий пла та ибо

узгляднення потреб громади, а потреби громади, суспільности, народу будуть регулятором власних вимогів. Так витворена альтруїстична течія із найбільше поширеним кругом діяльності змінить в одну мить вигляд і піднесе моральну й етичну вартість нашого громадянства.

А пора се найвища і найкраща є. Як довго боротьба триває, так цілий народ неначе те залізо в горнилі твердне і сталиться. Позбувається ріжних лихих прикмет, пізнає вагу спільноти, думає сам про себе, виявляє із себе повну самодіяльність і самостійність у своїх вчинках. Тільки треба послідовної праці над тим, щоби у тій великій хвилі витворити з нашого народу — нарід, зложений з людей, що їх у кождім моменті можна до всего зужиткувати, тобто нарід ужиточних людей. В хлопця і дівчинку, а через них в молодця, мужчину, жінку й старця впоювати і їх при звичаювати, щоби на службу суспільного й народнього інтересу поставити не тільки свою думку й почування, але кождий свій чин. Отсе витворення спільної радостичину, се, як каже німецький педагог Кершенштайнер, є підставою народнього виховання, бо виховати себе позволять тільки ті люде, яким життя являється вартним того, щоби жити.

Як духовий перестрій нашого громадянства не наступить лише через те, що вказувати-мемо на поступ під тим оглядом у других народів, ні через те, що моралізувати-мемо цілий народ, так і впливу на діточі й молодечі душі не осягнемо моралізованням і наказом з гори. Перестрій і його потреба мусять вийти із самого нутра дитини й молодця, із власного пережитого і передуманого тих осіб, на яких хочемо впливати і яких хочемо виховати до висоти теперішних завдань. Одинокую дорогою яка зовсім певно поведе нас до нашої

ціли, це переміна теперішньої школи в шкільну громаду, або шкільну державу, в якій громадяне-ученики, громадянки-учениці самоуправою і публичною опінією громадян і громадянок устроювалиби свої справи і приучувалися від дитини-молодця, дитини-дівчинки до того, щоби ставити свої сили на услуги громади, щоби підпорядкувати своє „я“ загальним справам, щоби панувати над своїми пристрастями й забаганками тоді, коли інтерес громади сего вимагає, вправляти свою волю, як підставовий чинник до осягнення чистого й сильного характеру. Того рода виховання змагає до того, щоби кожда одиниця сповняла свої завдання не лише для себе самої, лише для того, що сього вимагає інтерес народа. Так поведене виховання осягне сей важний ідеал, а саме ідеал суспільної в ідповідальности за свою працю і за свої вчинки. На тій підставі мусить оперти ся наш дальший рózвиток і поступ. Слова Франка, що на кождім з нас спочиває доля мільйонів, не сміють бути лише пустим звуком слів, але мусять замінитися в живе діло.

Шкільна громада має бути мала держава із всіми державними й громадськими інституціями, що є кенечні для існування держави і які, як кенечні витворило суспільне життя. Почнемо від того, що шкільна громада сама дбає і відповідає за лад і порядок у своїй школі або клясі, що вона осуджує сама тих, що провинилися проти ладу й порядку, і розвиває та плекає у всіх почуття краси. Вже в короткім часі наступить така переміна в способі думання малих громадян і громадянок, що кара буде там рідкою появою, що регулятором поведення одиниці буде власна публична опінія,

яка й у старшій громаді має більше значіння, як писані права. Наші школи й кляси втратять свій касарняний вид; на місце дешевих і несмачних образів придуть твори штуки, що будуть ублагоднювати почуття краси у громадян і громадянок. Цвіти прикрасять шкільні комнати, а шкільна комната і цілий шкільний будинок прибере вигляд справжньої святині науки.

Самі громадяне й громадянки впадуть на думку оснoвування шкільних товариств будь з ціллю поширювання знання, будь з ціллю взаємної товариської помочі. Бібліотеки, кружки, робітні (лабораторії), каси, шкільна поміч матеріальна й моральна, опіка хорими й убогими, підмога слабшим поступом в науці, те все буде хвилюваги ум громадянина-дитини, громадянина-молодця, або громадянки-учениці. Як би ми скорше були почали отсю роботу, сьогодні не оставалиби так безпомічні наші воєнні сироти й всі жертви війни.

Громадяне й громадянки мають жити життям власного громадянства, життям свого народа. Нарікаємо часто на те, що наш загаль не відгукується як слід на всі поклики, не цікавиться усіми питаннями, звязаними тісно із нашим поступом і розвитком. Причина лежить в недостачі виховання у тім напрямі. Верхівя нашого громадянства, чільні одиниці звертаються до народу, до загалу, школа буде звертатися до молодих сердець, а через них дійде до сердець родичів. Тоді діти й молодіж внесуть живішого духа, народнього духа у рідну хату; вони принесуть книжку й образ, вони пригадають потреби Рідної Школи, їх вразливі серця й душі — приступні альтруїстичним поривам — розігріють серця родичів і народне життя попливе широким руслом у всіх напрямках. Громадяне й громадянки будуть пам'ятати про всі народні свята

й пам'ятки, річниці важних подій, щоби так оживити хід буденщини й внести в неї животворну силу, яка що дня буде оживляти до корисної діяльності і щодня буде пригадувати імена тих, що віддали свій труд, здоров'я і життя за кращу долю народу. Маючи те все безпереривно перед своїми очима, наші громадяне й громадянки наберуть святого огню вступати в сліди славних і заслужених людей.

Від шкільних громад з найширшою самоуправою надіятися нам всего найгарнішого.

Так витворимо не тільки новий тип людини, тип наділений громадянськими чеснотами, що своїм добром буде уважати добро громади й свого народу, але також витворимо діяльний тип людини з ініціативою шукати нових доріг для поширювання добра й сили народу. Наша чисельна сила зросте на якості й вартості, а тим самим уступить боязнь на про нашу будучину. Для народу з розвиненими громадянськими чеснотами будуть безвартісні провізорії, безплідні — всякі штучні способи обезсилення його дорогою насильних законів. Такий нарід буде найвищим своїм законодавцем і найвищим своїм паном, буде народом-сувереном.

Для повного заокруглення національного виховання належить ще пошукати розв'язки тайни, а саме уміти повести справу так, щоби навіть при зовсім некорисних умовах для виховання нашого народу до державного народу, свою мету досягнути. На разі прийдеться нам на місце поняття держави поставити сам народ, і тут обов'язком усього громадянства є проявити свій державно-творчий дух. Він мусить проявитися у добуттю для кожної одиниці народу економічної незалежності, у поданню кожному Українцеві й Українці їхнього варстату праці, у най-

сильнішому витворенню життєвої спільноти і суспільної відповідальности за кожний свій вчинок і за судьбу всіх членів народу, у найширше розвиненій суспільній опіці над матеріяльним і духово-культурним та гігієнічно-санітарним станом всіх одиниць приналежних до нашого народу.

Се не є думка далекої будучности, се є важке питання дня, яке при сильній волі цілого громадянства мусить стати зараз дійсністю. Школа перша вийде назустріч отсему змаганню. Тому діло громадянського виховання о правдивім націоналінім характері мусить бути введене у школах всіх категорій, від найнищих до найвищих. Коли до сего діла заберемося з цілою повагою, зрозумінням положення, то немислимою є річю, щоби мала дитина, молодець і дівчина, виховані в сей спосіб на протязі літ затратили коли-небудь набрані громадянські й народні чесноти. А се для нас найважніше. Тільки використати молоді літа, їх ідеалізм, їх пориви серця, бо, як каже Шевченко: „раз добром налите серце, ввік не прохолоне!“

Йоган Готліб Фіхте і його „Мови до німецького народу“.

Було се зимою 1807/8. Берлін, сучасну столицю пруського королівства заняли побідоносні французькі війська. Запанував великий терор. Вязниці виповнилися неповинними людьми, безвпинні арештування ізза доносів створили душну атмосферу. А серед неї повстав один муж, який навіяний любовію свободи, не зважаючи на велику особисту небезпеку, громадить довкола себе молодіж і старших і виголошує посеред них в будинку академії чотирнайцять ентузіастичних горячих „Мов до німецького народу“. Тим мужем є Йоган Готліб Фіхте, один з перших творців спекулятивної філософії ідеалістичного напрямку. В тій тяжкій для німецького народу хвилі добуває він із себе велику силу захоплення, бо знає, що в історії світа той виходив побідником, хто викресав із себе одушевлення для вічних цінностей правди, добра й краси. „Захоплення відносить побіду над тим, хто не є захопленим. Побід не виборює ні сила війська, ні справність оружя, лише сила ума. Хто ставить своїй посвяті ограничену ціль і не важитья піти далі, як до певно означеної точки, той оставить опір, як тільки настане небезпека, що загрозить тій точці, хотяй її не вільно було опу-

стити, хочай без неї не можна обійтись. Хто одначе не ставить собі жадної границі в тім напрямі, а навіть життя, те найвище, що має тут на землі, кладе на ставку, той не заперестає опору і замагає, тому що противник має, без сумніву, більше ограничену ціль. Нарід, котрий є спосібний у своїх найвищих представниках і чільних одиницях сильно вхопити ідею самостійности, котрого огорне любов до неї, як наших давних предків, віднесе побіду над таким народом, що його уживають лише як орудника чужої жадоби панування і до накладання ярма на самостійні народи. Так було з Римлянами. Ми маємо усе до втрачення, вони дещо до зискання“. (ст. 124 і слід.)*).

Фіхте отверто признається до того, що „ми є побіджені. Всеж таки лише від нас зависить, чи ми хочемо, щоби нами і то з повним правом погорджувано, щоби ми окроме всіх інших втрат утратили ще й честь. Оружна боротьба покінчена; настає, як лише захочемо, нова боротьба засад, обичаїв, характеру“. (ст. 201).

Перш усього отже не належить давати найменшого приводу до того, щоби ворог погорджував тими, котрих поборов. „А це може найпевніше статися, будь коли будемо його надмірно боятися, будь будемо так поступати, якби нас тут не було і ми старалися стати на него похожими“. (ст. 201). „Найпевніщий спосіб проти того є, йти нам своєю дорогою, як би ми самі були з собою. Зовсім певним середником буде, щоби кожний вдоволявся тим, що йому подають життєві умови власної вітчизни, щоби кожний двигав на собі спільний тягар

---

*) Цитую по липському виданню Рекляма: Johann G Fichte; Reden an die deutsche Nation.

по своїм силам, а кожду ласку зі сторони ворога уважав знеславлюючою ганьбою". (ст. 201 і слід.).

Особливо перестерігає він перед тим, „коли ми в присутности переможців осуджуємо поодинокі стани й особи і взаємно робимо собі прикрі і пристрасні докори". (ст. 204). Фіхте виходить із того, що такі докори є „в більшій часті нестійні, несправедливі і неоправдані". „Ще менш можна говорити про свідому злобу й зраду!" Ті взаємні докори є дуже нерозумні. Вони витворюють мимовільно у переможця погляд, „що наше власне правління було дуже нужденне" і „що вони (себ то переможці) все ще за добрі для нас і ніколи не можуть бути для нас лихими". (ст. 207). Не менш поганим ділом є схліблювання переможцеви без огляду на те, чи се діється із рабства, чи ізза того, що схлібляючий „хоче тим способом запевнити собі, щоби переможець його не проковтнув". (ст. 209).

Характер переможця був по всі часи однаковий. Він „хоче робити вашу історію. Іще ніколи не виявив переможець нахилу або охоти, осудити справедливо побіджених. Чим більше він їх зневажає, тим справедливішим являється він у своїх очах. Хтож то може знати, кілько великодушних чинів, кілько знаменитих уряджень, кілько шляхотних звичаїв попало тільки тому в забуття, що нащадки найшлися в ярмі, а переможець відповідно своїм намірам без ніякого спротиву складав звідомлення про них" (ст. 227 і слід.). Крім того судячи із поведення Римлян супроти побіджених народів, приходять Фіхте до того висновку, що переможець „уважає опір ставлений йому злочинною ребелією і повстанням проти божих і людських законів, і думає, що його оружя не може нічого иншого

принести народам, як благословенство, а його кайдани нічого іншого, як честь“ (ст. 204).

Тому каже Фіхте бути на осторозі навіть тоді, як нова влада хоче виявити себе доброю і зичливою. „Нехай вона цілком серіозно бажає найвищого щастя і добробуту усіх, то чи той найвищий добробут, який вона зможе означити, буде дійсно німецьким добробутом?“ (ст. 128). „В той спосіб навикається до рабства, особливо як наше змислове існування остає при тім ненарушене. З часом таке рабство стає навіть миле. І се є найбільша небезпека підчинення, що воно пригуплює всяку правдиву честь. Для підчиненого має воно навіть деякий осолоджуючий обяв, бо звільняє його від неодної жури тай думки про себе“. (ст. 178).

Досвід учить, що переможець оставляє побідженим ще найбільше свободи в уживанню рідної мови та деяких культурних благ. „Вже перед останніми подіями ми мусіли слухати і доволі часто дехто повтарає, що ми задержимо нашу мову і нашу літературу, як би навіть стратили політичну незалежність. В них останемо ми завсіди нацією і можемо себе потішити після втрати всего іншого“ (ст. 183).

Слаба се потіха. „Яку противагу зможемо поставити грядучим поколінням, що вирівнала би їхню жадобу подобатися мовою і письмом тим, у яких все в блеску, які розділюють всі ласки“. Зійдемо хіба до того стану, в яким находиться нарід, що стратив свою свободу, а задержав іще мову, щоби у своїх убогих халупках „міг на тій мові, незрозумілій своїм переможцям, оплакувати свою судьбу“ (ст. 184). Так само немислимою є, по словам Фіхте, правдива „література народу без політичної самостійности“ (ст. 184).

Та Фіхте не лише уміє малювати негативні сторони політичної залежності. Він дає цілий ряд позитивних вказівок, що по його думці стануть безперечно лічничим середником на всяке лихо. „Той нарід, який перш усього поставить завдання виховання повної людини дійсним образуванням, розв'яже також питання власної совершенної держави“ (ст. 89). Бо „лише одно виховання може нас виратувати від усіх лих, які налягли на нас“ (ст. 166).

Для Фіхте є зовсім ясною річю, „що лише від нас самих залежить, чи нам ще колись буде добре. Зовсім певно не осягнемо ніколи ніякого добробуту, коли ми його собі самі не пристараємо, головнож, як кождий з нас не буде робити і ділати в той спосіб, як би він лише сам був і на нім спочивало спасення грядучих поколінь“ (ст. 217).

У штуці виховання нав'язує Фіхте до голошених прав зв'існим Пестальюцім. По думці обох філософів-педагогів належить „збудити у вихованка безпосередню самодіяльність і зділати з неї основу всякого пізнання“. Зате належить поборювати у дітей лінь тіла і неохоту до праці. Ведучи в той спосіб виховання мусимо змагати до того, щоби кожда людина одержала своїм трудом свій власний варстат праці. „Воно створює сильне довіря, що лише власними силами можна до чогось дійти і перейти крізь світ. Для власної піддержки не потреба чужої добродійности. Навпаки, се веде до особистої самостійности“ (ст. 156). Так поведене образування, „котре до того змагає і котре важиться на те, стати загальним і хоче обіймити всіх людей без ріжниці, є дійсним складником життя і є певним самого себе“ (ст. 171). Воно обійме образування ума й тіла та його фі-

зичної сили. Воно витворить „уподобання в слухності й добрі для самої слухності й самого добра“ (ст. 152). Доведе до того, що знищить свободу волі такої, яка не знає, кудюю їй йти, а на те місце поставить „сувору конечність вирішень і доперва на таку волю буде можна числити і на ній певно опертися“. „Коли хочеш людиною розпорядитися, то мусиш більше зділати, ніж до неї тільки прѳмовляти. Ти мусиш її зроби́ти, і то такою зрѳбити, щоби вона не могла інакше хотіти, ніж ти хочеш, щоби вона хотіла“ (ст. 20). „Те виховання являється штукаю попровадити вихованка до чистої обичайности, образувати цілого чоловіка вповні й доцільно на людину“ (ст. 39). А те все стане приводом до того, що кожда одиниця витворить у своїй совісти свого абсолютного і непохибного судію, вона засадить у своїм нутрі свій власний моральний закон. Мораль стане властивим завданням кождої розумної істоти.

Таке виховання витворить сильні й негнуті характери. „Бо мати характер і звати ся Німцем — се безсумніву одозвучні поняття“ (ст. 179). „Як довго ми є Німцями, так довго являємося мужами, як і другі“ (ст. 75). Тоді „життя, лише як життя, як продовження змінного існування не мати-ме для них ніякої вартости. Вони забажають його як жерела трівкого життя. Але ту трівкість подасть їм тільки самостійне існування їхнього народу. Щоби його ратувати, мусять вони навіть хотіти умерти, щоби він жив, а вони в нім зажили одинокого життя, якого вони колинебудь бажали“ (ст. 117).

Наслідок буде такий, що „оживляючий подув ідеї захопить завмерлі частини нашого національного тіла, споїть їх разом так, що вони в цілій ясности повстануть до нового й світляного життя“

Правду тих слів і того рода виховання виявила нам історія німецького народу. Думки Фіхте стали основою німецького національного виховання. Сам вислов „Nationalerziehung“ — се його витвір. Своєю власною особою затвердив він також те, що говорив. Для своєї власної особи не знав він ні найменшої пощади. Працювати й творити уважав своєю повинністю як ученого й учителя. „Мені також повірено культуру мого віку і слідуєчого віку... Я покликаний давати правді свідоцтво; на мойому життю і на моїй судьбі мені ніщо не залежить; зате важними є для мене наслідки ділання мойого життя. Я є священником правди; я стою на службі у неї, супроти неї маю зобовязання, все для неї робити. на все важитися і терпіти. Як мене ізза неї переслідувати-муть і зненавидять, як би я навіть мав умерти на службі у неї — то щож незвичайного зробив би я, як лише те, і більше нічого як те, що мусів зробити?“ Бо „то, що називають смертю, не зможе перервати мого діла; бо моє діло повинно бути докінчене і не може покінчитися в жаднім реченци, отже і нема кінця мому істнуванню — і я є вічний. Перебираючи отсе велике завдання, я зарвав для себе вічність. Я підношу гордо мою голову в гору до грізної скелі і до рвучого водопаду і до тріскучих, повних огня хмар і говорю: Зваліться на мене і ти земле, і ти небо, змішайтеся у дикому шалі, ви всі живла — пініться, шалійте і зітріть в дикім бою останній пилок тіла, що його зову моїм; моя воля сама з її кріпким замислом буде витати сміло й поважно понад звалищами світа; бо я вловив моє призначення, а воно трівкіще, як ви; воно вічне і я вічний так само, як воно“. (Збірне видання творів Фіхте. Т. VI. ст. 333 і слід. і стор. 322 і слід.).

Кілька заміток до виховання і навчання українського жіноцтва.

Всі то чуємо, що роля жіноцтва буде незвичайно велика у дальшому розвитку людства, а тим самим також і у розвитку українського народу. Вже в часах перед війною прибрало жіноче питання великі розміри. Воєнні часи скріпили його тільки, а перестрій суспільного життя викликаний воєнними подіями і покликання до життя нових демократичних держав надає жіноцтву належні права і закликає його до будівництва нових державних творів. Воєнні часи показали наглядно, що жінка може двигнути й двигала увесь тягар праці в запілля і що силами жіноцтва велася не тільки традиційна праця коло родини й дому — праця збільшена відсутністю мужчин. На плечах жіноцтва спочивало майже ціле господарське, промислове й фабричне життя, жіноцтво віддало не оцінені прислуги в опіці хорими, гоїнню ран, завданих війною.

Одно питання буде трівожити душі тих, що займати-муться будучим своїх народів. Воно відноситься до недостаті людського капіталу, що його винищено так злочинно війною. На першім місци в стратах білянсу війни буде стояти витрата

мужчин і то мужчин у найбільше надійнім віці, у віці молодечої енергії, запалу й охоти до праці. Цеї недостачі не виповнимо ні так легко, ні так скоро. На місце мужчин мусить вступити жіноцтво і воно силою того самого факту мусить стати важним чинником. З тим треба числитися усім, а також і українському громадянству.

Коли так справа стоїть, належить поставити ясно перед собою факт, що виховання жіноцтва не може остати для нас рівнодушним. Не можна його пустити із рук, але треба повести ним так, щоби воно принесло як найбільшу користь цілому народньому організмови виснаженому війною.

Досі у нас жіноча справа не поступила ні одним кроком наперед. Ми лише свідомі того положення, що якась зміна мусить наступити, беремося навіть за працю у тім напрямі, кидаємо різні кличі, але ні напрям праці, ні її висліди, ні навіть кличі не вдоволяють нас. Ми відчуваємо, що наше жіноцтво мусить не тільки стати поруч мужчин, воно мусить також взяти в свої руки керму справ у многих оглядах, бо мужчин не буде тільки, щоби кожде місце заповнити. А тут жде нас тяжка праця відбудови. Та не тільки вона одна. Ми мусимо ще тепер вести інтензивну боротьбу за наше існування. Ми мусимо чуйно й бачно стояти у повнім числі на сторожі не спускаючи з ока ніодного моменту; бо як його стратимо на хвилину з очий, то пізніша праця стане тим тяжча.

Відносини, серед яких живемо, мусимо опанувати. Коли се приходиться досягнути з великою трудністю, одною з причин буде так слабо розвинена диференціяція суспільних станів. Дев'ядцять процент населення становлять селяни, прочих десять процент припадає на всі інші стани. Селянство творить вправді далі інтелігенцію; виповняє

інші стани, виповняє нечисленні кадри робітництва й ремісництва що раз то свіжими силами, але виповняє тільки її мужеську половину. Сільське жіноцтво зовсім непричасне у тій роботі. Воно остає все ще на тім самім місци, і тільки спорадичні появи доходять до нашого відома, щоби сільське жіноцтво виповняло кадри жіночої інтелігенції. Та горстка свідомого інтелігентного жіноцтва являється безсильною в своїх найліпших намірах по-сунення жіночої організації наперед. Ціла маса жіноцтва, а головно сільського, не відчуває зовсім потреби виступити із свого традиційного виднокіла сільського домового хазяйства. А тут хвиля не жде. Вона ставить великанські вимоги до нас усіх.

Мимовільно насувається дуже ясна відповідь: створити загальну школу таку, щоби вона давала нам вже готові громадянки до праці на всіх полях. Шкільним одначе вихованням відсуваємо справу на дальшу мету; крім того ми не маємо ще на разі такого впливу на нашу школу, щоби її провід взяти у свої руки і поставити її так, щоби вона відповідала нашим національним вимогам. А тут треба щось зробити і зараз, і без огляду на трудне положення школи.

У нашім виховуючім змаганню йдемо до того, щоби виховати усіх до вимог, котрі містяться в поняттю народ. „Виховання до народу має хлопця і дівчинку звичаїти, ставити на послугу спільним інтересам не тільки свою думку і почування, але також свій чин у всіх рішаючих випадках, о скільки природні основи на се позваляють“ *).

---

*) G. Kerschesteiner: Grundfragen der Schulorganisation. Leipzig, 1912, стор. 12.

Та коли поставимо питання про „природні основи“, зустрінемося з різними поглядами на суть і способи виховання мужчин і жінок. Не можна заперечити, що природа одних і других дещо відмінна від себе, і саме та природа ставить до нас жадання вести справою так, щоби із неї була як найбільша користь. Хто хоче заперечити відмінній природі обох полів, опиниться в сліпій вулиці із своїм поглядом. Руссо у своїм творі *Emile* говорить, що прикмети обох полів є вправді різні, але загально беручи вони доповняють себе взаїмно. Ту різницю у вивінуванні прикметами значують усі, що мали до діла з вихованням обох полів. Одначе сю різницю збільшено без потреби до великих розмірів і тому ставлено в кожній порі історичного розвитку людства инший взір для жінки і відповідно до бажаного типу формовано виховання жіноцтва, відповідно до того типу створювано школи, підбирано методи виховання і навчання.

Такі маркантніші жіночі типи на протязі історії людства бачимо два. Один з них повстав ще у 18 віці, другий твориться у 20. століттю. Перший каже жінці бути товаришкою чоловіка і мамою його дітей, другий хоче бачити жінку як людину, стоячу о своїх власних силах, діяльну у вибранім званні. „Ніодин з тих типів не сміє пропасти. Систем виховання приготовляючий односторонно до звання, ставивби цілю наукове образування жінки, бувби одначе ще більше недостаточний як давніший, котрий взагалі не знав нічого про ціли. Виховання жіноцтва мусить вдоволити обом завданням“*).

Переходячи до наших відносин мусимо при-

---

*) R. Lehmann: *Erziehung und Unterricht*, Berlin, 1912, стор. 401,

знати се, що у нас досі на тім полі не зроблено нічого, що поле виховання лежало й лежить обложеном, що ми не знаємо про які небудь витворені історією і вихованням типи жіноцтва і що не ду-маємо зовсім про те, щоби у дальшій нашій роз-виткови пробувати, котрий тип нам більше потріб-ний, чи тип жінки-товаришки й матери, чи тип жінки-самостійної людини, приготованої до звання. В тім огляді мусимо згодитися зі словами Р. Ле-манна, котрий каже, що „маємо виховувати дів-чатка не до правдивої жіночости, але на правдиву людину; коли се станеться, так і жіночість дійде до своїх прав. Дайте природній і нормальній дів-чинці образування ума, якого вона потребує, щоби дати собі раду в життю, а як зайде потреба, щоби собі дати раду і в науці, то вона сама стане ніж-ною і спочуваючою жінкою, а ці прикмети витво-рить вона сама із себе і з свого нутра“ *). Ті слова являються неначе потвердженням слів С. Ля-герлеф в її творі „Дім і держава“. „Досі — гово-рить вона — жінка завідувала домом, а мужчина державою; та тепер настали часи, в котрих під-ставові сили д о м у мусять перейти також до дер-жави, бо суспільні проблеми стали так тяжкі і такі помотані, що їх не можна розв'язати грубими оруд-никами Цезара. Тому не тільки в дома, але і в ці-лім культуральнім життю стане мати поруч батька, первень „вічної жіночости“ поруч первня „вічної мужескості“; — ба, що більше, мужчина буде учитися що раз більше удосконалювати свої великі організаційні спосібности під оглядом педагогіч-ним і психольогічним як раз тими моральними си-лами, які проявляються у шляхотних жінок в най-

*) *ibidem*, стор. 403.

„чистішої постаті“. (Цитовано із твору Ферстера „Про громадянське виховання“).

Важне тепер порішити питання, чи такий тип жінки-громадянки можливий, який лучивби в собі тип мами і жінки і тип діяльної приготованої до звання людини. Взором може служити для нас жінка англо-саська, яка „має той талант, що уміє перещіпити духа домового огнища (home) у світ, котрий є прямим противенством home'у“ *). Американський і англійський світ завдячує дуже много свому типови жінки-людини. По словам того самого автора „головна заслуга введення судів над молодими проступниками і введення „опікунів молоді“ походить від т. зв. національного конгресу американських матерей. Також т. зв. клуб суспільних реформ в Нью-Йорку, до котрого належать найповажніші мужчини й жінки нью-йорського неофіційного світа, відогравав рішачу роллю у многих правних актах і у цілій боротьбі проти мійської корупції“ **).

Здається, що зовсім ясно поставлена тут справа, яким увижається нам тип жінки-Українки. Можнаби її характеристику подати в слідуючих кількох словах: вона має улаштувати особисте життя і вставити його в круг спільноти; має улаштувати родинне життя підчиняючи себе йому і розвиваючи діяльність в родинній спільноті, яку її подасть судьба; вона поставить себе в ряди правового суспільства громадян і буде спільно працювати для їх спільних інтересів.

Осягнути се мусимо як найскорше. Намічене виховання мусить відноситися і до жіноцтва, яке

---

*) Ферстер: Про громадянське виховання. В польськiм перекладі стр. 171.

**) *ibidem*, стор. 188.

вже вийшло із шкільних літ і до жіноцтва, якє
находиться в шкільнім віці.

Для обох категорій ставимо як найскорше
витворення почування національної
спільноти й приналежности. Се є не-
звичайно важне в отсих тяжких а навіть сумних
хвилях, що їх переживає наш нарід. Честь нашого
народу є на ставці історичної долі, ратувати її му-
сить бути обовязком кожного члена народу, отже
і обовязком нашого жіноцтва. Тим паче, що знову
в його руках головно спочиває ставлення перших
заєад виховання.

Тому повинністю усього громадянства є під-
помагати всіми силами організаційні проби жіноц-
тва. Їм треба виходити назустріч, улекшувати їх,
служити їм усім впливом, матеріяльними і мораль-
ними засобами. Кліни із жіночого руху, його лег-
коваження або тільки рівнодушність до него му-
сять устати. Поміч і піддержка мусить бути на
всякий випадок, без огляду на те, чи організація
жіночих сил відбувається під кличем партійної при-
належности, чи під кличем професіональних орга-
нізацій, чи станової приналежности. У всіх тих ро-
дах організацій збираються і гуртуються грома-
дянки-Українки, кість з кости українського народу.
Його члени, його велика частина.

У всіх жіночих організаціях належить зараз
приступити до того, щоби поширити між жіноц-
твом знання суспільного й правного устрою і усе о
того, чого сьогодні вимагається від громадянина
суспільного й національного твору. Рівнобіжно
в тими теоретичними вказівками мусить йти прак-
тична праця. Святим обовязком є втягати жіноцтво
в як найбільшій числі до всіх організацій, витво-
рених історією і життям народу. Тут приготовлялися
і виховувалися мужчини до своєї громадянської

і народньої діяльності, тут мусить виховуватися усе наше жіноцтво без огляду на стану приналежність до громадянської і народньої служби. „Тут буде мати жіноцтво нагоду скріпити переважуючу у него сферу почувань новим регулятором, а ним буде думання. Цей регулятор потрібний для розвитку громадянського і народнього зміслу жіноцтва“ *).

Переходячи до шкільного виховання — наші дезідерати зростуть до великанських розмірів. Річ певна, що як довго немає власної держави, сповнення всіх вимог не переведеться зараз. Се не шкодить одначе, щоби бодай теоретично приготувити ґрунт під бунучу будову. Бо й недалека будучність, коли те питання стане дійсним, животним.

Держава мусить взяти в свої руки під свою увагу школи для жіноцтва від найнищих до найвищих. Мусить зайнятися ними так само, як піклується мужеськими школами. Мусить вирішити важне питання коедукації, котре у всіх краях Європи набрало тепер незвичайної ваги. Буде потрібно для жіноцтва не тільки взоровання шкіл, на подобу мужеських, але також цілого ряду фахових шкіл, які звязані тісно з його природою. А як провідна думка має видіти, „що в освітанню нашого жіноцтва сповнить тільки та школа своє завдання у повнім обсягови, котра викаже спроможність получити практичні і ідеальні ціли, приготувити до звання і дати загально людське освітання“ **).

Стоячи на тім становищі мусимо старатися вже й тепер у існуючих наших приватних жіночих школах, і у всіх тих школах, в котрих є учителі

---

*) Else Sanders: Mädchenfortbildungsschule und Volkskultur. Leipzig 1919. стр. 29.

**) R. Lehmann: op. cit. стр. 407.

й учительки української народности, а головню в доповняючій науці вплітати в предмети науки — відомости із громадянської служби, науку народної служби. Дорогою самоуправи змагати — по словам цитованої гром. Сандерс — до самовиховання до особистого життя і домашню материнської діяльности жінки. Поучувати про культуру тіла й духа*) і злучити з пробудженням піклуючого змислу людьми й річами, не тільки як предметами особистої власности, але як загальними культурними добрами народу. Впоювати обичаєву думку, що збільшення особистої вартости є службою громаді, як се робимо у тій свідомости, що збільшаємо загальну вартість і повагу нашого народу. У домашню-материнськїм вихованню видвигати на перший плян погляд, що належите сповнювання цього обовязку стоїть у звязку з добробутом народу і його господарським становищем**).

Того рода науцання і виховання повинно спочивати головню в руках учительок, бо тільки вони зможуть підійти з повним зрозумінням до учениць. Тепло і ніжність у подаванні вказівок є тільки тоді можливе, коли обі сторони розуміють себе.

Крім такого загального трактовання науки життя потрібно узгляднювати розвиток права, історію жіночого руху, знання правного й суспільного устрою, а надівсе знання історії власного народу. „Любов вітчини й готовість віддати добро й кров за дім і його огнище, за нарід і вітчину, мусить з повною ясністю впливати із виховання, коли

---

*) Тут маю на думці як необхідний постулат жіночу гігієну.

**) E. Sanders: op. cit. стр. 17.

воно не загубить ся тільки в матеріяльних інтєресах“ *).

Такою наукою оминемо ту лиху сторону вдачі у великої частини жіноцтва, що воно не може вийти думками поза сферу інтересів власного „я“ і свого невеличкого виднокола. Так виведемо жіноцтво на великий овид, звідки розкриються перед ним невидані простори, що ждуть тільки своїх робітниць, простори громадської і народньої служби. По словам проф. Шпрангера „жіночий рух має завданням зробити жінку спосібною до спеціальної жіночої культурної праці, до служби душею і свідомістю народови, до такої служби, яку зможуть лише сповнити громадянки“ **).

На закінчення ще одна важна справа. Усе наше громадянство мусить звернути свою увагу, щоби приступити зараз до створення нових свіжих кадр жіночої інтелігенції. Тими способами, якими удалося нам спонукати наше селянство посилати хлопців до школи, змагати до того, щоби воно посилало дівчат до виділових, торговельних, фахових і середних шкіл. Многі таланти пропадають. Пріпадає капітал, що мігби дати великі відсотки у культурному доробкові народу. Розвинення плянової і доцільної акції у тім напрямі має бути одною із точок діяльності наших жіночих і шкільних організацій.

---

*) E. v. Sallwürk: Die Schule des Willens. Langensalza. 1915. стр. 498.

**) Prof. Dr. Spranger: Die Idee einer Hochschule für Frauen und die Frauenbewegung. Leipzig, 1916.

При тій нагоді піднесемо ще поширену в Німеччині думку обовязкової однорічної служби жіноцтва. Блище проте W. Rem: Erziehung u. Leben, Leipzig і Hohmann und Reichel: Die Dienstpflicht der deutschen Frau. Berlin, 1917.

Я свідомий того, що не вичерпав ні в малій частині усіх питань звязаних із вихованням нашого жіноцтва, я свідомий і того, що порушені в горі питання не висвітлені у цілій своїй повноті, та проте пускаю у світ тих кілька слів як причинок до дискусії в тім напрямі у тім переконанню, що се справа незвичайно важна і як така домагається, щоби її взяти зараз у руки.

ЗМІСТ:

	Стр.
1. Національне виховання	3—12
2. Йоган Готліб Фіхте і його „Мови до німецького народу“ :	13—19
3. Кілька заміток до виховання і навчання українського жіноцтва	20—30

М. ГАЛУЩИНСЬКИЙ.

**1. Народня освіта й виховання народу.
МЕТОДИ Й ЦІЛИ.**

Ціна 4 марки.

**2. Як вибороти собі люди право оснoвувати
ТОВАРИСТВА?**

Замовляти в українських книгарнях, або
в товаристві „Просвіта“ Львів, Ринок ч. 10.

„УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛОВО“

орган Товариства „Взаїмна Поміч“
організації українського народнього
учительства.

Адреса Редакції і Адміністрації:

Львів, Ринок ч. 10. I. поверх.

Передплата вносить :

Річно 42 Марок; піврічно 21 Марок;
чвертьрічно 10 Марок 50 ф.°